

hæc hominis definitio: *substantia vivens, sentiens et rationalis*; vita namque in sensu aperte implicatur.

3.º *Divisio.*

a) Cum divisio nihil aliud sit quam *oratio distribuens totum in partes*, tot sunt divisionis genera, quot modis partes totum aliquod respicere possunt. Atque hinc

b) Triplex divisionis genus exurgit: *actuale, potentiale, accidentale*. Divisio actualis est, qua totum distribuitur in partes, quibus actu constat. Quod si hujusmodi partes realiter inter se distinguantur, ut corpus et anima in homine, erit *actualis physica*; si sola ratione, ut animalitas et rationalitas in eodem, nuncupatur *actualis metaphysica*. Potentialis est, qua *natura universalis distribuitur in inferiora, quæ sub ea continentur*. Quælibet namque natura universalis, qua talis, ex. gr., *animal*, quasi potentia et virtute continet ea, de quibus prædicari potest, ut hominem, leonem, equum, quæ proinde sunt veluti ipsius partes. Dicitur *potentialis*, quia partes dividentes, non actu, sed potentia in, vel potius sub toto continentur. Quandoque dicitur *logica*, quia universale logicum spectat. Accidentalis est, qua vel subjectum distribuitur per respectum ad accidentia, ut homo in album et nigrum; vel accidens per respectum ad subjecta, quibus inesse potest, ut album in nivem et lac. Unde hujusmodi divisionis genus minus proprium et accuratum existit.

c) Præcipuæ divisionis regulæ ad quatuor revocantur:

1.^a *Divisum sit majus qualibet parte dividente.*

2.^a *Partes dividentes simul sumptæ æquare debent totum divisum.* Si dicam: «substantia aut est materialis, aut sensitiva, aut coelestis», incongrua erit divisio, quia prætermittit intellectualem, nec proinde adæquat divisum: congrua vero hæc: «substantia vel est materialis vel spiritualis».

3.^a *Pars una alteram non contineat*, unde incongrua erit divisio terræ in Europam, Asiam, Africam, Americam, Oceaniam et Hispaniam, quæ in Europa præcontinentur.

4.^a *Divisio brevis sit, juxta naturam tamen subjecti divisi et finis, qui quæritur.* Ratio primæ partis est, quia, si di-

visio nimia sit et ad minutissima descendat, confusionem generat. Ratio secundæ partis est, quia divisio magis vel minus protrahi debet juxta rei divisæ naturam, ac maxime ex scopo, qui in divisione quæritur; nam si humanum corpus divido pro anatomia edocenda, non præcipuas tantum partes, sed minutiores enumerare oportebit.

SCHOLIUM

D. Thomas meminit frequenter *totius potestativi*, quod consistit in virtute seu vi agendi, quæ competit alicui naturæ, ut si vis activa hominis dividatur in vegetativam, sensitivam et volitivam; quæ proinde nuncupari posset *divisio potestativa* vel *virtualis* hominis.

CAPUT TERTIUM

DE JUDICIO ET PROPOSITIONE

Judicium non secus ac simplex perceptio spectari potest, et intra mentem, tuncque retinet *judicii* nomen: et extra mentem, quatenus verbis exterius manifestatur, tuncque dicitur *propositio*, quæ proinde nihil aliud est quam expressio verbalis judicii. Itaque agere oportet: 1.º de judicio: 2.º de propositione: 3.º de ejus proprietatibus.

ARTICULUS PRIMUS

De judicio.

Quæ Logicæ tyro de judicio in seipso spectato scire debet, paucis his continentur.

1.º Judicium est: *actus intellectus quo unum de alio affirmat aut negat*. Unde ad judicium tria concurrunt: termini seu conceptus, qui inter se conferuntur, horum collatio, et affirmatio aut negatio unius de alio, quod formaliter judican-

di actum constituit. A Scholasticis et D. Thoma nuncupatur frequenter *compositio et divisio*.

2.º Ex his patet, iudicium esse actum verum et positivum intellectus, et non meram acquiescentiam mentis percipientis relationem inter duas aut plures ideas, sicuti Mallebranche autumat; aliud namque est percipere relationem inter aliqua, aliud affirmare vel negare, unum esse aliud.

3.º Fundamentalisi regula pro rectitudine iudicii interni hæc est: «Identitas extremorum nunquam affirmanda est aut neganda, nisi quatenus adesse vel abesse percipitur». Itaque, iudicium, seu ratio affirmationis et negationis, commensurationem habere debet cum perspicuitate et evidentia, quæ perceptionem identitatis aut repugnantiam extremorum comitantur. Hinc est, quod si identitas clare et evidenter percipitur, certo iudicamus; si minus clare ac distincte, probabiliter tantum. Quapropter regulæ recti iudicii nihil aliud sunt quam applicationes hujus fundamentalis præcepti.

4.º Iudicium est quasi præcipuus et fundamentalis intellectus nostri actus, quo veritatem adsequitur; simplex etenim perceptio ad iudicium tendit et natura sua ordinatur; ratiocinium item quadamtenus ad iudicium revocatur, quatenus est quidam complexus iudiciorum. Veritas ita arcte cum iudicio nequitur, ubi evidentia immediata adest, ut, etiamsi velit, abstinere nequeat ab assensu vel dissensu, ut contingit in primis principiis.

Corollarium. *Ergo oppido falluntur quidam, qui cum Lugdunensibus ajunt, iudicium esse actum voluntatis et non intellectus*. Verum enim ad intellectum spectat, et iudicium non tantum veritatem respicit, sed præcipuus est actus pro veri cognitione.

ARTICULUS SECUNDUS

De propositionis natura et divisione.

Propositio est: *oratio unum de alio affirmans aut negans*. Ex quo colligitur, propositionem constare duobus saltem ele-

mentis, ex copula illos conjungente. Sunt autem illa elementa res, de qua aliquid enuntiatur, quæ nuncupatur *subjectum*, et illud, quod de altero enuntiatur, quodque *prædicatum* appellatur. Porro prædicatum quandoque verbo continetur vel includitur, ut in hac: *Petrus currit*, ubi *τὸ* currit idem significat ac *est currens*.

Propositio spectari potest: 1.º ex parte *materiæ*, quæ est modus, quo prædicatum respicit subjectum: 2.º ex parte *formæ*, quæ copulam respicit: 3.º ex parte *quantitatis*, quæ subjecto continetur: 4.º ex parte *qualitatis*, quæ conformitatem et diffinitatem cum re respicit; unde ex hoc capite in *veram* et *falsam* tantum dividitur.

Igitur ratione materiæ dividitur in *necessariam*, cujus prædicatum ita convenit vel repugnat subjecto, ut ipsi nequeat non convenire vel repugnare, ut *homo est rationalis: contingentem*, cujus prædicatum convenit quidem, sed potest non convenire, ut *homo est justus: possibilem*, cujus prædicatum de facto non convenit, sed nec repugnat essentiæ subjecti, ut *omnis homo est albus: impossibilem*, cujus prædicatum nequit subjecto convenire, ut *homo est lapis*.

Ratione formæ dividitur 1.º in affirmativam et negativam; 2.º in *absolutam*, quæ prædicatum simpliciter enunciat de subjecto, v. g.: *homo est animal*: et *modalem*, in qua exprimitur modus, quo prædicatum subjecto congruit, v. g.: *Petrus contingenter est justus*. Hi autem modi quatuor assignantur: *necessario, contingenter, possibiliter, impossibilem*.

Ratione quantitatis propositio dividitur in *universalem*, cujus subjectum afficitur signo universali, v. g.: *omnis spiritus est immortalis: particularem*, cujus subjectum signo particulari afficitur, v. g.: *aliquis homo est justus: singularem*, cujus subjectum vel est singulare, vel afficitur signo singulari, v. g.: *Cicero fuit consul: hic homo est justus: indefinitam*, cujus subjectum commune aliquid est, sed nullo afficitur signo: v. g.: *Triangulus est figura*.

Notandum hic: 1.º in propositione affirmante prædicatum supponere vel sumi universaliter quoad *comprehensionem*,

particulariter vero vel disjunctive quoad *extensionem*. Est autem comprehensio termini id, quod actu essentialiter in ejus idea continetur; extensio vero complectitur ea, in quibus ejus ratio invenitur, ita ut de ipsis prædicari possit. Exemplum: *animal* ea tantum *comprehendit*, quæ rationem vel essentiam animalis constituunt; at *extenditur* ad ea omnia, in quibus hæc essentia reperitur, seu ad species et individua, de quibus prædicari potest. Cum ergo dico: *omnis homo est animal*, prædicatum ex parte comprehensionis, sive quoad id, quod animalitatem constituit, universaliter subjecto convenit, quia omne id, quod animal essentialiter includit, *omni* homini convenit; non vero ex parte extensionis, quia, ut jam diximus, in affirmativa sumitur disjunctive, quamvis enim ut verificetur propositio opus sit, ut homo habeat omne illud, quod animalitatem constituit, non tamen ut sit omne animal.

Notandum 2.º, quantitatem propositionis indefinitæ ex ejus materia repetendam esse, ita ut, si sit in materia necessaria, habeatur tanquam universalis; si secus, tanquam contingens. Quod si materia non sit proprie necessaria, sed tantum improprie, quatenus subjecto ut plurimum congruit, dicitur *universalis moraliter*; v. g.: *Hispani catholicam Religionem diligunt*.

Notandum 3.º, propositionem non evadere negativam, nisi negatio copulam afficiat, v. g.: *Deus jubet non mentiri*, affirmativa est, quia negatio prædicatum, non copulam afficit.

Ex parte adjunctorum propositio vel est *simplex*, quando uno tantum subjecto et prædicato constat; vel *composita*, quæ pluribus simplicibus aliqua particula unitis constat. Et est multiplex:

a) *Conditionalis*, in qua duæ aut plures simplices conjunguntur particula conditionali. Ut vera sit, sufficit consequentem sequi ex antecedenti, vel rem conditionatam nexum habere cum conditione, quamvis neutrum eorum existat, ut in hac: *si Petrus est canis, est irrationalis*, vera est, quamvis nec Petrus sit canis, nec irrationalis, quia in ea tantum affir-

matur quod, posito primo, sequitur secundum. Unde hujusmodi propositiones sunt quasi mediæ inter simplices et compositas.

b) *Copulativa*, est quæ duas aut plures simplices particula copulativa jungit. Ad ejus veritatem requiritur, omnes et singulas simplices, in quas resolvitur, esse veras, ita ut, si earum aliqua falsa sit, copulativa, qua talis, falsa integre redditur, ut in hac: *Petrus est vivens, et animal, et lapis*. Triplici ratione efformari potest: vel pluribus subjectis et pluribus prædicatis; vel pluribus subjectis et uno prædicato; vel uno subjecto et pluribus prædicatis, ut in adducto exemplo.

c) *Disjunctiva* duas aut plures simplices jungit particula disjunctiva: v. g., *Substantia vel est spiritualis, vel materialis: Petrus vel est italicus, vel gallus, vel hispanus*. Falsa erit, quando inter extrema datur medium, vel aliud extremum, ut in posteriori illa, si absolute sumatur.

d) *Causalis* duas aut plures causali particula conjungit. Ad ejus veritatem requiritur, ut id, quod ut causa affirmatur, vere sit causa consequentis; unde hæc est vera: *homo est capax scientiæ, quia est rationalis*: hæc vero falsa: *homo est capax scientiæ, quia est corpus*.

e) *Discretiva* unit duas aut plures simplices particula discretiva: v. g., *Petrus non est sapiens, sed tamen pius*.

f) *Exclusiva* aliquid affirmat vel negat exclusione aliorum; v. g., *Solus Deus super omnia diligendus*, quæ æquipollet his duabus: *Deus est super omnia diligendus: cætera non sunt super omnia diligenda*. Unde exclusiva continet unam affirmativam et alteram negativam. Exclusio quandoque subjectum, quandoque prædicatum respicit.

g) *Exceptiva*, quæ aliquid affirmat vel negat excipiendo: v. g., *Omnes homines, præter primum, generatione producti sunt*. Resolvitur in has: *primus homo generatus non fuit: cæteri homines generati sunt*.

h) *Comparativa* aliquid affirmat vel negat comparando: v. g., *Deum offendere est damnorum maximum*.

i) *Reduplicativa* est, cujus subjectum particula reduplicante afficitur: v. g., *judex, quatenus judex, reos punit*.

Quatuor postremæ, quamquam voce tenus et primo aspectu simplices videntur, at reipsa compositæ sunt, atque in duas vel plures quoad sensum resolvi possunt: quapropter *exponibiles* dici solent; illæ vero, in quas resolvuntur, *exponentes*. Prudens magister omnia hæc amplius evolvat, exemplis illustrabit, et alias species, quæ hic brevitatis gratia prætermittuntur, edocebit.

ARTICULUS TERTIUS

De proprietatibus propositionum.

Tres enumerantur: *oppositio*, nempe, *conversio*, *æquipollentia*, de quibus breviter dicendum.

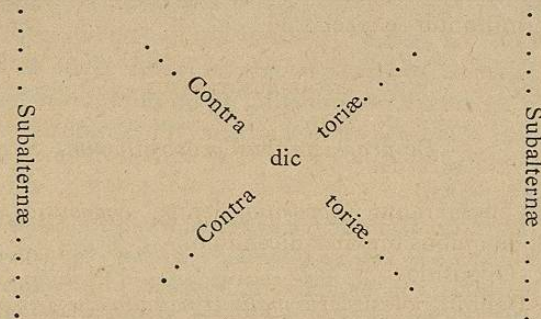
1.º Opositio

a) Definiri potest: *affirmatio et negatio ejusdem de eodem secundum idem*. Duæ enim conditiones potissimum ad oppositionem propositionum requiruntur, quarum prima est, ut eodem omnino subjecto et prædicato constet re, ratione et nomine: unde vel minima ipsorum variatio sufficit ad oppositionem tollendam. Altera conditio est, ut una sit affirmans et altera negans.

b) Triplex est hujusmodi oppositio: 1.^a *Contradictoria*, quæ existit inter duas propositiones, quarum una sit universalis et altera particularis, vel inter duas singulares, ita ut una sit affirmativa et altera negativa: v. g., *Omnis homo est doctus: aliquis homo non est doctus. Petrus est justus: Petrus non est justus. Contraria*, quæ datur inter duas universales, quarum altera sit affirmans et altera negans; v. g., *Omnis homo est doctus: nullus homo est doctus. Subcontraria*, quæ datur inter duas particulares, quarum una sit affirmativa et altera negativa; v. g., *aliquis homo est justus: aliquis homo non est justus*. Species alia oppositionis est *subalterna*, quæ existit inter duas affirmativas, vel duas negativas, quarum una sit

universalis et alia particularis; v. g., *Omnis homo est doctus: aliquis homo est doctus*; sed hujusmodi est tantum oppositio quoad quantitatem, non vero quoad affirmationem et negationem, quod tamen præcipuum est in oppositione.

Omnis homo est animal. *Contrariæ.* *Nullus homo est animal.*

Aliquis homo est animal. *Subcontrariæ.* *Aliquis homo non est animal.*

c) Quælibet harum suam habet regulam. Pro contradictoriis hæc est regula, cui subjiciuntur: *Nequeunt esse simul veræ, aut simul falsæ*; aliter enim idem esset et non esset simul, periretque principium contradictionis. Pro contrariis: *Possunt esse ambæ falsæ, at nunquam simul ambæ veræ*: prima pars locum habet, si sint in materia contingenti. Pro subcontrariis: *Nunquam possunt esse simul falsæ, bene tamen simul veræ*¹.

2.º Æquipollentia

a) Definiri potest: *oppositarum propositionum capacitas, ut ope negationis alterutri additæ ejusdem valoris vel sensus efficiantur*.

¹ Vide rationes harum regularum apud Goudin, qui egregie ostendit, omnes ad principium contradictionis reduci.

b) Regulæ pro æquipollentia hoc brevi versiculo clauduntur: *Præ contradic.: post contra: præ postque subalter.* Id est, si vis propositiones reddere æquipollentes, negationem præpone subjecto in contradictoriis. Negatio enim id omne, quod post se reperit, quasi perimit: unde, si præponatur universali affirmativæ, ejus et affirmationem et universalitatem destruit, eam efficiendo et negativam et particularem: v. g., *Omnis homo est justus*, si ei negatio præponatur dicendo: *non omnis homo est justus*, redditur æquipollens quoad sensum contradictoriæ: *aliquis homo non est justus*. Quod si negatio subjecto universali postponatur, ipsum relinquit in sua universalitate, solamque affirmationem vel negationem tollit, ut apparet in contrariis.

3.º Conversio

a) Definitur: *Mutatio extremorum propositionis de subjecto in prædicatum, retenta qualitate ejusdem.* Si eadem servatur quantitas, conversio dicitur *simplex*, v. g.: *nullus homo est angelus: nullus angelus est homo*: si quantitas mutatur, dicitur *per accidens*, v. g.: *Omnis homo est animal: aliquod animal est homo*. Si servatur quantitas, sed extrema fiunt infinita, ipsis anteponendo negationem, dicitur *per contrapositionem*, v. g.: *Omnis homo est animal: omne non animal est non homo*.

b) Ut dignoscatur quænam ex his conversionibus, cuique propositioni congruat, hæc verba solent adduci:

Feci simpliciter convertitur: Eva, per accid.

Asto per contrap.: sic fit conversio tota.

Præ oculis habendum, vocalem A designare propositionem universalem affirmativam, E universalem negativam, I particularem affirmativam, O particularem negativam, juxta illud:

Asserit A, negat E, verum generaliter ambo.

Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

Itaque priores illi versiculi id denotat, propositiones respondentem vocalibus contentis τὸ *Feci, Eva, Asto*, converti posse conversione ibidem determinata.

SCHOLIUM GENERALE.

Mirum, quot opinionum commenta circa judicium apud recentiores philosophos reperiantur. Cartesio et Mallebranche ducibus, judicium voluntatis non intellectus actum esse, cartesiani autumarunt. Reid cum universa pene schola scotica docuit, judicium simplicem perceptionem præcedere, ac proinde primum intellectus actum existere. At adversus hanc opinionem, quæ plurimus fautores in Gallia et Italia nacta fuerat, jure merito insurrexit Gallupi, qui ostendit, omne judicium comparisonem includere, ac proinde simplicem terminorum comparisonem judicium necessario præcedere. Rosmini, mediam viam tenere volens inter Reid et Gallupi, statuit, 1.º simplicem perceptionem *entis* judicium præcedere, quippe *entis possibilis* idea vel notio nobis est innata: 2.º primam spiritus operationem respectu omnium aliorum objectorum esse judicium, quo sensationes ad ideam innatam entis refert et cum ea conjungit: quinimo simplicem intellectus perceptionem cum judicio confundit, saltem respectu corporum ¹. Gioberti etiam judicium ab idea, ac proinde a perceptione non distinguit; siquidem, apud ipsum, primus actus mentis est intuitio quædam *Entis* sive *Ideæ*, in qua continentur hæc duo judicia: *Ens est: Ens creat existentias*. Cousin, consentaneæ ad suam rationis theoriam, judicia *spontanea*, quibus singularium rerum existentiam percipit mens, absque comparatione ulla fieri, ac proinde simplicem perceptionem non præexigere, docet, quamvis res aliter se habeat in judiciis *reflexis*, quæ comparatione peraguntur. Opiniones has aut evolvere aut oppugnare, operis hujus consilium non patitur. Sensus igitur communis ac sanæ philo-

¹ Sic namque perceptionem intellectualem corporum definit: «C'est un jugement par lequel l'esprit affirme la subsistance de quelque chose perçue par les sens». *Nouv. Essai sur l'orig. des idées*, c. III, art. 17.